

ՀԻՆ ՀԱՅԵՐԵՆԻ ԵՐԿԲԱՐԲԱՌԱՅԻՆ ԵՎ ԵՌԱԲԱՐԲԱՌԱՅԻՆ
ԿԱԶՄՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՀԱՐՑԻ ՇՈՒՐՁ
(համաժամանակյա քննություն)

ՎԱՐԴԱՆ ՊԵՏՐՈՍՅԱՆ

Հին հայերենի երկբարբառային և եռաբարբառային կազմությունների տարբերակումը եղել և այսօր էլ մնում է հայերենագիտության ամենից խնդրահարույց հարցերից մեկը: Կախված տարբերակման հիմքում դրվող չափանիշներից՝ էականորեն կարող են փոխվել դրանց ոչ միայն քանակական, այլև որակական բնութագրերը: Այդ բաղադրիչների նկատմամբ տարահատկանիշ չափորոշիչների կիրառումը հիմք է տալիս առանձնացնելու *երկբարբառներ*, *երկբարբառակերպեր* և *եռաբարբառակերպեր* և դրանք դասակարգելու ըստ *կայուն* և *ոչ կայուն* տեսակների: Առաջին տեսակին վերաբերում են նրանք, որոնք, անկախ բառի (բառաձևի) կրած ձևափոխությունից (հոլովում, խոնարհում, բառաբաղադրում), միշտ արտաբերվում են մինևույն վանկում և վերաբերում են մինևույն ձևույթին: Երկրորդ տեսակին վերաբերում են նրանք, որոնց երկբարբառային/եռաբարբառային բնույթը պայմանավորված է հնչաշղթայում զբաղեցրած դիրքով, այն է՝ հնչաշղթայի տրոհման կամ փոփոխության դեպքում նրա բաղադրիչները կարող են հայտնվել տարբեր վանկերում կամ անջատվել ձևույթային կարով: Հին հայերենի երկբարբառներից կայուն էր միայն *եա* (ea)-ն, որը հնչույթաբանորեն համարժեք էր մեկ բարդ հնչույթի: Մյուսները ոչ կայուն, երկհնչույթ կառույցներ էին: Երկբարբառակերպերն ու եռաբարբառակերպերը գերազանցապես, եթե ոչ բացարձակորեն, վերաբերում էին կայուն տեսակին: Վերոհիշյալ չափանիշների կիրառումը հիմք է տալիս հին հայերենում տարբերակելու 1 *կայուն* և 7 *ոչ կայուն* երկբարբառ, 15 երկբարբառակերպ և 15 եռաբարբառակերպ:

Բանալի բառեր – *կայուն երկբարբառ, ոչ կայուն երկբարբառ, երկբարբառակերպ, եռաբարբառակերպ, վանկային բաշխում, ձևաբանական չափանիշ, ձևույթային կար*

Համաժամանակյա հայեցակերպում հին հայերենի երկբարբառային և եռաբարբառային կազմությունների հիմնախնդիրներին անդրադարձել ենք ինչպես հատուկ դրանց քննությանը նվիրված հոդվածներում¹, այնպես էլ *յ* (յ) և *ւ* (ւ) ձայնորդների հնչաբանական բնութագրերի

¹ Տե՛ս Վ. Պետրոսյան, Հայկական և հնդեվրոպական երկբարբառային համակարգերը // ՎԷՄ, 2015, թիվ 3, էջ 115-127, նույնի՝ Հին հայերենի երկբարբառային կազմությունների հնչույթաբանական և հնչիւնաբանական արժեքները // Հայկազեան հայագիտական հանդես, 2018, էջ 57-78, նույնի՝ Հին հայերենի եռաբարբառային կազմությունները (համաժամանակյա հայեցակետ) // Հայագիտության հարցեր, թիվ 1, 2017, էջ 128-136, նույնի՝ Եռաբարբառային և քառաբարբառային կազմությունները հին հայերենում (համաժամանակյա քննություն) // Էջմիածին, 2022, թիվ 9, էջ 128-136:

քննության առնչությամբ՝ որպես երկբարբառակերպերի կիսաձայնական բաղադրիչները²: Այդ աշխատանքներում մենք հին (իմա՝ գրաբարյան) հայերենում տարբերակել ենք 1 երկբարբառ (այլ տերմինաբանությամբ՝ *իսկական երկբարբառ*)՝ *եա* (հմմտ. *մատեան, սեան վայրկեան*), 7 երկբարբառակերպ (այլ տերմինաբանությամբ՝ *անիսկական երկբարբառ*)՝ *աւ* (հմմտ. *հաւր, մատ*), *եւ* (հմմտ. *հարեւր, բեւր*), *իւ* (հմմտ. *արհւն, սիւն*), *ու* (հմմտ. *լեզու, ուրու*), *ւո* (հմմտ. *որդոց, հոզոց*), *այ* (հմմտ. *սայր* «(նիզակի, տեզի) սուր ծայր», *տայր* «(նա) տալիս էր»), *ոյ* (հմմտ. *լոյս, փոյթ* «հոգ, խնամք. ջանք»), 8 եռաբարբառակերպ՝ *եայ* (հմմտ. *հրեայք* «հրեաներ», *քաղեայք* «աստղահմաներ, գուշակներ»), *եաւ* (հմմտ. *եաւթն, արդեաւք*), *ւոյ* (հմմտ. *այզույ*/-ն), *կղզույ* «կղզու»), *ուա* (հմմտ. *չուառ* «թշվառ», *լուարուք* «(մենք) լսեցինք»), *ուի* (հմմտ. *արծուի* (սեռ.-տր. *արծուոյ*) «արծիվ», *նուիրեալ* «մկրտված. ձեռնադրված»), *ուէ* (հմմտ. *չուէլ* «մեկնել, տեղափոխվել», *թուէմ* «համրել, հաշվել»), *ուէ* (հմմտ. *նուէր, պատուէր*), *ուո* (հմմտ. *թուոց* «թվերի» («թիւ» գոյ. հգն. թ., սեռ.-տր. հլ.), *տուոյ* («տալ» բայի ենթակայ. դերբ.): Նշված աշխատանքներում երկբարբառային կազմություններին տրված բնութագրերում ավանդական պատկերացումներից շեղվել ենք երկու հարցում. 1) կատարել ենք *երկբարբառ(ներ)ի* և *երկբարբառակերպ(եր)ի* տարբերակում՝ երկրորդ կարգի մեջ դասելով *յ* (յ) և *ւ* (ւ) ձայնորդական բաղադրիչներով կազմությունները, 2) երկբարբառակերպերի կարգին ենք դասել նաև *ու* (օւ)-ն, որն ուրիշները համարել են պարզ ձայնավոր: Ինչ վերաբերում է եռաբարբառային կազմություններին, մեր կարծիքով, 1) հին հայերենը չի ունեցել իսկական եռաբարբառ, 2) *ու* (օւ)-ի և *աւ*, *եւ*, *էւ*, *իւ*, *ո* ձայնավորների միացությամբ կազմությունները, որոնք հայերենագետներից շատերը դասել են երկբարբառների կարգին, որովհետև *ու* (օւ)-ն համարել են պարզ ձայնավոր³, մենք դասում ենք եռաբարբառակերպերի կարգին, որովհետև, ինչպես նշեցինք, առնվազն գրերի գյուտի շրջանում՝ 5-րդ դարի սկզբին, *ու* (օւ)-ն ունեցել է երկբարբառային արտաբերություն⁴:

Հետագա դիտարկումները ցույց տվեցին, սակայն, որ, նշված հանգամանքներով հանդերձ, մեր աշխատանքներում տարբերակված երկբարբառային և եռաբարբառային միավորների կազմը նույնպես ամ-

² Տե՛ս **Petrosyan V. Z.**, Происхождение в древнеармянском языке сонорного звука *y* (у) и его фонематическая значимость (исторический аспект) // European Journal of Humanities and Social Sciences, 2017, № 5, էջ 24-29, **Վ. Պետրոսյան**, Հին հայերենի *ւ* (ւ) ձայնորդի համաժամանակյա և տարաժամանակյա բնութագրերը // Բանբեր Երևանի համալսարանի. Բանասիրություն, 2017, թիվ 3, էջ 11-22:

³ Տե՛ս **Հ. Աճառյան**, Հայոց գրերը, Եր., 1984, էջ 581, **Գ. Ղափանցյան**, Հայոց լեզվի պատմություն. հին շրջան, Եր., 1961, էջ 241, **Է. Աղայան**, Գրաբարի քերականություն, Եր., 1964, էջ 92-96, **Հ. Մուրադյան**, Հայոց լեզվի պատմական քերականություն, հ. I, Եր., 1982, էջ 29-30, **Туманян Э.**, Древнеармянский язык, М., 1971, էջ 26-27:

⁴ Տե՛ս **Վ. Պետրոսյան**, Հին հայերենի ձայնավորական համակարգի ծագումը և հնչաբանական արժեքայնությունը // Բանբեր Երևանի համալսարանի. Հայագիտություն, 2017, թիվ 2 (23), էջ 48-50:

բողջական չէ: Ըստ այդմ՝ պիտի նկատի ունենալ նաև հետևյալ երկու դիտարկումները:–

1. Հին հայերենի, առնվազն՝ նրա գրաբարյան փուլի երկբարբառային կազմությունների կարգը, նշվածներից բացի, պիտի համալրել ևս 7 երկբարբառով՝ *էա* (ēa) (հմմտ. *էակ* «արարած», *էապես* «իսկապես», *ունէաք* «ունենում էինք» (անց. անկ.ժ., հգն. թ., 1-ին դ.)), *էի* (ēi) (հմմտ. *դնէի* «(ես) դնում էի», *շարժէիր* «շարժում (/շարժվում) էիր» (անց. անկ.ժ., եգ. թ., 2-րդ դ.), *շարժէիր* «շարժում (/շարժվում) էիր» (անց. անկ.ժ., հգն. թ., 2-րդ դ.), *ունէիր* «ունենում էիր» (անց. անկ. ժ., հգն. թ., 2-րդ դ.), *ունէին* «ունենում էին» (անց. անկ. ժ., հգն.թ., 3-րդ դ.)⁵, *էո* (ēo)

⁵ *էի* (ēi) երկբարբառը, ինչպես երևում է բերված օրինակներից, հանդիպում է բացառապես հին հայերենի *է* և *ի* լծորդության բայերի անցյալ անկատարի ձևերում: Իբրև անկատարի վերջավորություն կամ վերջավորության բաղադրիչ (հմմտ. *-էի, էի-ր, էի-ն*) *էի* (ēi)-ի *է* (ē) մասնիկի նախնականության վերաբերյալ հայերենագիտության մեջ միասնական պատկերացում չկա: Ա. Մելյեն և Հ. Աճառյանը, հիմք ընդունելով մասնավորապես 9-րդ դ.-ից պահպանված հնագույն հայկական ձեռագիր ավետարանի (887 թ.) տվյալները, անցյալ անկատարի վերջավորության նախնական ձև են համարել *-էի* (ei)-ն, այսինքն *է* (e)-ով (տե՛ս **Meillet A.**, *Esquisse d'un grammaire comparée de l'arménien classique*, Vienne, 1936, էջ 126-127, **Ачарян Р.**, Имперфект в древнеармянском и некоторых индоевропейских языках // Доклады и сообщения, т. IV, АН СССР, Институт языкознания, М., 1953, էջ 85-90, **Հ. Աճառյան**, Լիակատար քերականություն հայոց լեզվի, հ. IV, գ. Ա, Եր., 1959, էջ 366, **Թ. Ղարազոյան**, Հին հայերենի խոնարհման համակարգի ծագումը, Եր., 1961, էջ 131-132): Ուրիշները, վկայակոչելով այլ փաստարկներ, այդ թվում՝ այն, որ ինչպես հին ձեռագրերում, այնպես էլ, օրինակ, վաղ միջնադարյան եկեղեցիների վրա արված արձանագրություններում, որոնք թվագրվում են 7-8-րդ դդ., հաճախ շփոթված են *է*-ն և *է*-ն, այն է՝ մեկը գրված է մյուսի փոխարեն, նախնական են համարել *է*-ով ձևերը (տե՛ս **Է. Աղայան**, նշվ. աշխ., էջ 358-359, **Ս. Գյուլբուրադյան**, Հայերենի ուղղագրության պատմություն, Եր., 1973, էջ 41-42): Թե՛ն Ն. Մառն պոպուլիսի հարց չի քննել, բայց նրա քերականության մեջ ևս անցյալ անկատարը ներկայացված է *-էի*-ով: Բացի այդ, նա նշում է, որ անկատարի վերջավորություններն ունեին նաև ինքնուրույն գործածություն՝ իբրև օժանդակ բայ, որից կարելի է դատել, որ քննելու դեպքում, ըստ ամենայնի, կպաշտպաներ երկրորդ տեսակետը (տե՛ս **Маррь Н.**, Грамматика древнеармянского языка (этимология), С.-П., 1903, էջ 169): Ա. Ղազարյանն անցյալ անկատարի վերաբերյալ իր քննության մեջ ընդհանուր առմամբ հակված է Հ. Աճառյանի տեսակետին, բայց վերջավորության *է*-ի, թե՛ *է*-ի նախնականության հարցում նրա դիրքորոշումը հստակ չէ (տե՛ս **Ս. Ղազարյան**, Հայոց գրական լեզվի պատմություն, Եր., 1961, էջ 326-333): Գ. Ջահուկյանը հիմնահարցը քննել է բացառապես պատմահամեմատական տեսանկյունից (տե՛ս **Джаукян Г. Б.**, Сравнительная грамматика армянского языка, Ер., 1982, էջ 187 և 230՝ ծնթթ. 63), ուստի նրա տեսակետին կանոնադառնանք խնդրի տարածամանակյա քննության մեջ:

Հին ձեռագրերում և արձանագրություններում *է*-ի և *է*-ի գրությունների շփոթը վկայում է, որ՝ 1) արդեն գրաբարյան շրջանում տեղի էր ունեցել այդ տառերով նշանակված հնչյունների հնչարտաբերական նույնացում կամ առնվազն խիստ մերձեցում, 2) գրիչները, հաճախ չունենալով պահանջված գրագիտությունը, մասնավորապես չտիրապետելով բառերի և բառաձևերի ստուգաբանական գրությանը (դա միանգամայն բնական պիտի համարել այն ժամանակների համար), հիմնականում առաջնորդվել են գործող արտասահմանությամբ, որն էլ հանգեցրել է այդ տառերի գործածության շփոթի, 3) հին գրությունների վիճակագրական ուսումնասիրությունը ևս չի կարող հարցի հանգուցալուծման հուսալի միջոց լինել: *այդպիսի միջոց կարող է լինել միայն խնդրի պատմահամեմատական, այն է՝ տարածամանակյա հայեցակետով իրականացվող քննությունը*: Ուստի, նկատի ունենալով գրաբարագիտության ավանդույթը, համաժամանակյա հայեցակերպում կարելի է առաջնորդվել անկատարի վերջավորության *-էի* (ēi) գրությամբ, հետևաբար՝ տարբերակել *էի* (ēi) երկբարբառ, իսկ հիմնահարցի վերջնական հանգուցալուծումը թողնել տարածամանակյա քննությանը:

(հմմտ. *Գեղեղն, Գէորգ, Թաղէոս, Մատթէոս, Պտղոմէոս, Տիմոթէոս*), *իա* (ia) (հմմտ. *միակ, միասպէս* «հավասարապէս», *միակեաց* «մենակյաց, ճգնավոր», *Ազարիա, Ամասիա* և այլն), *իե* (ie) (հմմտ. *միեղէն* «միակ, եզակի», *միեղինություն* «միեղեն՝ եզակի լինելը» և այլն), *իէ* (ië) (հմմտ. *սպրիէլ*⁶, *Գաբրիէլ, Դանիէլ, Բզնասոիէ*, վերջինն իբրև կոչական գործածվելիս⁷), *իո* (io) (հմմտ. *Անտիոք, Սիոն, Տիբերիոս, Քիոս*), և 8 երկբարբառակերպով՝ *ւա* (ua) (հմմտ. *նաւագ, աւագ, աւագ, հիւանդ, աւանդ, հաւասար* և այլն), *ւե* (ue) (հմմտ. *աւելի, նաւել, աւեր, աւետարեր, աւետեմ* «ուրախալի լուր հաղորդել» և այլն), *ւի* (ui) (հմմտ. *յաւիտեան* «մշտատևություն», *յաւիտեանս* «հավիտենապէս», *յաւիտենից* և այլն), *ւէ* (uë) (հմմտ. *յաւէժ (յաւերժ), յաւէտ, յաւէտողէշ* «մշտադալար», *յաւէտանալ* «հավերժանալ» և այլն), *յա* (ja) (հմմտ. *աղայսք* «(մենք) աղում էինք / աղացվում էինք» (անց. անկ. ժ., հգն. թ., 1-ին դ.), *գոյսք* «(մենք) կայինք, գոյություն ունեինք» (անց. անկ. ժ., հգն. թ., 1-ին դ.) և այլն), *յո* (jo) (հմմտ. *յովագ, Յովտ, յորդ* և այլն), *յի* (ji) (հմմտ. *գողանայիր* «գողանում էիր» (անց. անկ. ժ., եգ. թ., 2-րդ դ.), *ամայիր* «թափում էիր» (անց. անկ. ժ., հգն. թ., 2-րդ դ.) և այլն), *յե* (je) (հմմտ. *հայեցայ* «նայեցի» (անց. կատ. ժ., եգ. թ., 1-ին դ.), *հայեցիս* «նայելու ես / նայես / կնայես / պիտի նայես» (ստոր. 2-րդ ապո. ժ., եգ. թ., 2-րդ դ.) և այլն): Իհարկե, ըստ Հ. Հյուբշմանի, որին հետևել է հայերենագետների մեծ մասը, երկբարբառ են ձայնավորի և կիսաձայնի՝ բաղաձայնանախորդ դիրքում հանդիպող կապակցությունները, իսկ բառավերջում և միջձայնավորական դիրքում հանդիպողները երկբարբառ չեն, այլ ձայնավորի և բաղաձայնի պարզ հաջորդականություններ⁸: Այսինքն՝ Հ. Հյուբշմանի և նրա հետևորդների կարծիքով՝ այդ դիրքում կիսաձայնավորողը վերածվում է սովորական բաղաձայնի: Ըստ այդմ՝ *նաւագ*-ը հնչել է [navaz], այլ ոչ թե [navaz], *աւագ*-ը՝ [avag], այլ ոչ թե [avag], *աւագ*-ը՝ [avaz], այլ ոչ թե [avaz]: Այս առնչությամբ պիտի նկատի ունենալ հետևյալը. 1) Նշվածներից միջձայնավորական դիրքում հանդիպում է միայն *ւա* (ua)-ն, մյուսները բաղաձայնանախորդ դիրքում են, հետևաբար նույնիսկ Հյուբշմանի չափանիշով դրանց երկբարբառակերպային բնույթը կասկածից դուրս է: 2) Այժմ էլ մնում ենք այն կարծիքին, որ արդարացի էին Ա. Մեյեն և Հ. Աճառյանը, երբ բոլոր դիրքերում, այսինքն՝ նաև բառավերջում և երկու ձայնավորի միջև, ձայնորդին վերագրում էին կիսաձայնական, այլ ոչ թե՝ բաղաձայնական արտաբե-

⁶ «Հռովմեական տոմարի չորրորդ ամիսը՝ *սպրիլ* (Հ. Աճառյան, Հայերեն արմատական բառարան (այսուհետև՝ ՀԱԲ), հ. 1, Եր., 1971, Եր., էջ 243. հմմտ. նաև՝ *Նոր բառգիրք հայկազգեան լեզուի* (այսուհետև՝ ՆՀԲ), հ. 1, Եր., 1979, Եր., էջ 279, *Առձեռն բառարան հայկազգեան լեզուի*, Անթիլիաս, 1988, էջ 107): Ըստ ՆՀԲ-ի՝ հանդիպում է նաև *սպրիէլ* տարբերակով (տե՛ս նույն տեղը):

⁷ Տե՛ս **Ա. Աբրահամյան**, նշվ. աշխ.:

⁸ Տե՛ս **Հ. Հյուբշման**, Հայագիտական ուսումնասիրություններ, Եր., 2004, էջ 70-71:

րություն: Այլապես Մաշտոցին ոչինչ չէր խանգարի բառավերջում և երկու ձայնավորի միջև արտաբերվող ձայնորդը գրությամբ արտահայտելու շրթնատամնային [վ/վ] բաղաձայնի գրային նշանով՝ *վ* (v), այլ ոչ թե՛ *ւ* (u)-ով, եթե իրականում այն արտաբերվեր իբրև բաղաձայն [վ/վ], քանզի դա էր պահանջում գրության մաշտոցյան սկզբունքը⁹: Կարծում ենք՝ հոգուտ այդ տեսակետի են վկայում, օրինակ, *բով* (-ոյ/-ու), *գով*, *կով* (-ու), *հով* (-ոյ) բառերի գրությունները, որոնցում բառավերջի բաղաձայնական շրթնատամնային [վ/վ] հնչյունը գրվել է *վ* (v)-ով, ի տարբերություն, օրինակ՝ *բու* (սեռ. *բուոյ*), *դու* (անձն. դեր., սեռ. *քո*), *կու* «թրիք» (սեռ. *կուոյ*), *նու* «հարս» (սեռ. *նուոյ*), *չու* «տեղափոխություն» (սեռ. *չուոյ*) բառերի, որոնց բառավերջի դիրքում հնչել է կիսաձայնական *ւ* (u) բաղադրիչով երկբարբառակերպ: Ուշագրավ է, որ Գ. Ջահուկյանը հին հայերենում՝ փակ վանկում, [ou] (իմա՝ երկբարբառային) արտաբերություն է վերագրել նույնիսկ գրային *ով* [ov]-ին (հմմտ. *կով-ք* [k^hov-k^h] «կովեր») ¹⁰, ըստ ամենայնի՝ նկատի ունենալով տվյալ դեպքում *ով*-ի երկբարբառային ծագումը (հմմտ. **g^hou* > *կով*): Սա նշանակում է, որ, ըստ Գ. Ջահուկյանի, բաց վանկում բաղաձայնական հնչյուն ունեցող [վ/վ]-ն, որը սերել է հ.-ե. *u-ից, փակ վանկում վերականգնել է իր կիսաձայնական (= ձայնորդական) հնչարտաբերությունը: 3) Ինչ վերաբերում է հնարավոր հարցին, թե ինչու, օրինակ, *նաւագ*, *աւագ*, *հիւանդ*, *հաւասար*, *աւելի*, *աւեր*, *աւետեմ*, *յաւիտեան*, *յաւիտենից*, *յաւէժ* (*յաւերժ*), *յաւէտ*, *աղայաք* և նման բառերում պիտի տարբերակել *ւա*, *ւե*, *ւի*, *ւէ*, *յա*, այն է՝ «S + V» տիպի, այլ ոչ թե՛ *աւ*, *այ*, այսինքն՝ «V + S» տիպի կաղապարով երկբարբառակերպեր, կարծում ենք՝ պատասխանը պարզ է. նշված բառերում կիսաձայնն անցնում է հաջորդ վանկին և սերտ (= երկբարբառային) միասնություն է կազմում հաջորդող ձայնավորի հետ (հմմտ. *նաւ-աւագ*, *աւ-աւագ*, *հիւ-անդ*, *հաւ-ասար*, *աւ-ւե-լի*, *աւ-ւեր*, *աւ-ւե-տեմ*, *յաւ-ւի-տեան*, *յաւ-ւի-տե-նից*, *յաւ-ւէժ* (*յաւ-ւերժ*), *յաւ-ւէտ*, *աւ-ղայաք*):

Ձայնավորական կազմությամբ վերոհիշյալ երկբարբառներն առաջինը տարբերակել է Հ. Աճառյանը «Հայոց գրերը» աշխատության մեջ¹¹: Իհարկե, *էի* (ēi)-ի փոխարեն նա տարբերակել է *եի* (ei) երկբարբառ, ըստ ամենայնի՝ ծանոթագրություն 5-ում նշված նկատառումներով: Դրանցից բացի, նա տարբերակել է նաև *ա*, *ե*, *է*, *ի*, *ո* ձայնավորների և *ու*-ի, կրկնակ *ու*-երի (*ուու*) բաղադրությամբ երկբարբառներ: Ինչ վերաբերում է *ու* (ou)-ով կազմություններին՝ *իու*, *ուա*, *ուե*, *ուէ* և այլն, ինչպես արդեն նշել ենք, դրանք եռաբաղադրիչ են, հետևաբար՝ եռաբարբառակերպեր են՝ «V₁ + V₂ + S» և «V₁ + S + V₂» կաղապարներով:

Ձայնավորական կազմությամբ («V₁ + V₂» կաղապարով) վերոհիշ-

⁹ Sté u Meillet A., նշվ. աշխ., էջ 48-49, Հ. Աճառյան, Հայոց գրերը, էջ 588:

¹⁰ Sté u Джаукян Г. Б., նշվ. աշխ., էջ 27:

¹¹ Sté u Հ. Աճառյան, Հայոց գրերը, էջ 581:

յալ *էա, էի, էո, իա, իե, իէ, իո* երկբարբառների տարբերակումը կարող է խոցելի թվալ դրանց բաղադրիչների վանկային բաշխվածության առումով, այն է՝ դրանք հին հայերենում արտաբերվել են մեկ վանկի կազմում, թե՛, այնուամենայնիվ, տրոհվել են երկու վանկերի միջև: Այսինքն՝ *էա-պէս*, թե՛ *է-ա-պէս*, *շար-ժէիք*, թե՛ *շար-ժէ-իք*, *Գէորգ*, թե՛ *Գէ-որգ*, *միա կ*, թե՛ *մի-ակ*, *միե-ղէն*, թե՛ *մի-ե-ղէն*, *Իգ-նա-տիէ*, թե՛ *Իգ-նա-տի-է*, *Ան-տիոք*, թե՛ *Ան-տի-ոք* և այլն: Այլ կերպ նշված ձայնավորական հաջորդականությունները, հնչյունաբանական տեսանկյունից լինելով երկբաղադրիչ՝ երկհնչյուն, հնչյութաբանական տեսանկյունից երկհնչյութ կազմություններ են, թե՛ միահնչյութ: Լեզվաբանական գրականության մեջ ոչ հազվադեպ այս հիմնախնդրի լուծման կարևոր եղանակ է համարվում ձևաբանական չափորոշիչի կիրառումը, ըստ որի՝ երկու ձայնավորի կամ երկու վանկարարի հաջորդականությունը հնչաշղթայում (այլ ոչ թե միևնույն վանկի կառուցվածքում) պիտի համարել երկբարբառ, եթե դրանք չեն տրոհվում ձևությային կարով¹²: Ն. Տրուբեցկոյը երկբարբառ չի համարում անգամ բառավերջի դիրքում մեկ վանկի կազմում արտաբերվող «ձայնավոր + ի» կապակցությունը, եթե մեկ այլ բառաձևում *ի* [j]-ն կարող է փոխարինվել այլ հնչյութով (/ձևաբանական մասնիկով) (հմմտ. ու. *да-ѣ* [daj] «տուր» // *да-тъ* [dat'] «տալ» // *да-ѣѣ* [das'] «կտաս») ¹³:

Ձևաբանական չափանիշի կիրառումը ոչ միայն չի ընդլայնում երկբարբառային կազմությունների տարբերակման շրջանակը, այլև, ընդհակառակը, որոշակիորեն սահմանափակում է դրա հնարավորությունը: Այսպես, վերը նշված ձայնավորական հաջորդականությունների նկատմամբ ձևաբանական անտրոհելիության չափանիշի կիրառման դեպքում նշվածներից ոչ մեկը չի կարող համարվել կայուն երկբարբառ: Նույնիսկ *էի*-ն, որի բաղադրիչները չեն տրոհվում ձևությային կարով, որովհետև իբրև անցյալ ժամանակի իմաստ արտահայտող քերականական ձևությ ձևաբանական մեկ ամբողջություն է (հմմտ. *շարժ-էի* «(ես) շարժում էի») կամ այդպիսի ձևությի մաս (հմմտ. *շարժ-էիք* «(դու) շարժում էիր», *շարժ-էիք* «(դուք) շարժում էիք», *շարժ-էին* «(նրանք) շարժում էին») ¹⁴, վանկային բաշխման տեսանկյունից դադարում է միասնական ամբողջ լինելուց (հմմտ. *շարժ-ի, շարժ-իք* և այլն) ¹⁵:

Լ. Շչերբան առաջարկել է երկբարբառի բնորոշման էլ ավելի

¹² Տե՛ս **Зиндер Л. Р.** Общая фонетика, М., 1979, էջ 212-216:

¹³ Տե՛ս **Трубенкой Н. С.** Основы фонологии. М., 2000, էջ 61: Հմմտ. հին հյ. *բա-յ* «(նա) ասում է», ի հակադրություն *բա-մ* «(ես) ասում եմ», *բա-ու* «(դու) ասում ես» ձևերի, *գո-յ* «(նա) կա», ի հակադրություն *գո-մ* «(ես) կամ», *գո-ու* «(դու) կաս» ձևերի:

¹⁴ Նկատի ունենք համաժամանակյա հայեցակերպում, ընդ որում՝ որպես *էի*, այլ ոչ թե՛ *էի*, ուր *է*-ն չի կարող առանձնացվել իբրև լծորդիչ, որովհետև գրաբարյան հայերենում պարզապես չեն եղել է լծորդության բայեր:

¹⁵ Անցյալ անկատարի եզ. թ. 3-րդ դ. *շարժեր*, և հզն. թ. 1-ին դ. *շարժեաք*. ըստ էության, տեղի է ունենում երկբարբառի երկրորդ բաղադրիչի հերթագայություն մի դեպքում՝ գրոյի հետ (*շարժ-էիք* - *շարժէ(թ)ք*՝ ի/թ), *մյուս դեպքում* ա-ի հետ (*շարժ-էաք*՝ ի/ա):

խիստ չափանիշ, ըստ որի՝ իսկական երկբարբառ են մեկ վանկի կառուցվածքում հանդես եկող երկու ձայնավորի այնպիսի անմիջական հաջորդականությունները, որոնք այդ վանկում հավասարաթեք են¹⁶: Այսինքն՝ երկուսն էլ վանկարար են, այլ ոչ թե՝ նրանցից մեկը միայն, ինչպիսին է, օրինակ, *ա*-ն հին հայերենի *էա* երկբարբառի կազմում, առավել ևս՝ *աւ*-ի կամ *այ*-ի կազմում:

Վերոշարադրյալը հիմք է տալիս արձանագրելու հետևյալ իրողությունները. 1) հին հայերենը չի ունեցել երկբարբառ, որի բաղադրիչները վանկային կառուցվածքում լինեն հավասարաթեք, 2) միևնույն ձևությոնի վերաբերող ոչ բոլոր ձայնավորական հաջորդականություններն են վերաբերում միևնույն վանկին (հմմտ. *շարժ-էիր*, բայց *շար-ժէ-իր*):

Հավասարաթեքության չափանիշը հիմք ընդունելու դեպքում ոչ միայն հին հայերենում, այլև առհասարակ երկբարբառային կազմություններ տարբերակող լեզուների ճնշող մեծամասնության դեպքում դրանց գոյությունը կբացառվի¹⁷: Մեր կարծիքով, դա խիստ սուբյեկտիվ և ծայրահեղ չափանիշ է: Ըստ իս՝ ընդունելի կարող է լինել երկբարբառային կազմությունների տարբերակման երկու չափանիշ՝ *վանկային բաշխման* և *ձևային կարով անտրոհելիության*: Նշված չափանիշները հիմք ընդունելու դեպքում կտարբերակվեն երկու կարգի երկբարբառներ. 1) *կայուն երկբարբառներ*, որոնց բաղադրիչները ոչ միայն արտաբերվում են միևնույն վանկում, այլև վերաբերում են միևնույն ձևային. հին հայերենի երկբարբառներից այդպիսին է միայն *էա*-ն (հմմտ. *պատանէակ*, *սեան*, *տեարց* «տերերի» (տէր գոյ., հգն. սեռ. հլ.), *յանցեար* «մեղք գործել, սխալվել» («յանցանել» բայի անցյ. կատ. ժ., եզ. թ., 2-րդ դ.), 2) *ոչ կայուն երկբարբառներ*, որոնք բավարարում են այդ պայմաններից մեկին, այն է՝ նրանց բաղադրիչներն արտաբերվում են միևնույն վանկում, բայց վերաբերում են տարբեր ձևայինների կամ, ընդհակառակը, վերաբերում են միևնույն ձևային, բայց բաշխվում են երկու հաջորդական վանկերի միջև: Երկրորդ տեսակի են մյուսները՝ *էա* (հմմտ. *էակ*՝ *է-ակ*), *էէ* (հմմտ. *Գալիլէէ*՝ *Գա-լի-լէ-է*), *էի* (հմմտ. *ունէին*՝ *ու-նէ-ին*), *էո* (հմմտ. *Գէորգ*՝ *Գէ-որգ*), *իա* (հմմտ. *միակ*՝ *մի-ակ*), *իե* (հմմտ. *միեղեն*՝ *մի-ե-ղեն*), *իէ* (հմմտ. *Գաբրիէլ*՝ *Գաբ-րի-էլ*), *իո* (հմմտ. *Անտիոք*՝ *Ան-տի-ոք*): Ոչ կայուն տեսակին վերաբերողները երկբարբառ են հնչաշղթայում, ավելի ստույգ՝ բառի (/բառաձևի) կազմում, այլ ոչ թե վանկի կամ ձևային, իսկ հնչաշղթայից դուրս նրանց երկբարբառային բնույթը կարող է խնդրահարույց լինել: Այդպիսիք բնույթով միջանկյալ դիրք ունեն կայուն երկբարբառի և երկբարբառակերպի միջև: Դրանք կայուն երկբարբառի հետ ընդհանուր են բաղադրիչների

¹⁶ Տե՛ս **Зиндер Л. Р.**, նշվ. աշխ., էջ 210, **Бондарко Л. В.**, Дифтонг // Лингвистический энциклопедический словарь, М., 1990, էջ 138:

¹⁷ Այդ չափանիշով, որի հեղինակը, ըստ ամենայնի է. Շչերբան է, երկբարբառներ տարբերակվել են տուրքու-մանջուրական լեզվաբնութագրի ուղեկերեն լեզվում (տե՛ս **Зиндер Л. Р.**, նշվ. աշխ., **Суник О. П.**, Удэгейский язык // Языки народов СССР, т. V, Л., 1968, էջ 212):

կազմով (երկուսն էլ ձայնավոր են և առանձնաբար տվյալ լեզվում կարող են իրականացնել վանկարար գործառույթ), իսկ երկբարբառակերպերի հետ ընդհանուր են նրանով, որ երկհնչույթ կապակցություններ են. դրանց բաղադրիչները կարող են տրոհվել, ի տարբերություն կայուն երկբարբառների, որոնց բաղադրիչները կարող են հնչունափոխվել՝ վերածվելով պարզ ձայնավորի (հմմտ. *պատանեակ-պատանեկի*, *սենեակ-սենեկապան* և այլն), բայց չեն տրոհվում ձևաբանական կարով: Կայունները հնչույթաբանորեն մեկ միավոր են՝ համարժեք են մեկ բարդ հնչույթի և որպես մեկ ամբողջություն՝ կարող են հերթագայվել ձայնավորի (հմմտ. *պատանեակ // պատանեկի*, *սենեակ // սենեկապան*, *տեարց // տէր* և այլն), այլ երկբարբառի կամ երկբարբառակերպի հետ (հմմտ. *սեան // սին*, *արեան // արին* և այլն):

Վանկային բաշխման (հնչունաբանական չափանիշ) և ձևային կարի անտրոհելիության (ձևաբանական չափանիշ) առումներով երկբարբառակերպերն առավելապես ընդհանրություն են դրսևորում կայուն երկբարբառների հետ, սակայն դրանցից տարբերվում են նրանով, որ երկբարբառակերպերի բաղադրիչներից մեկը՝ ձայնորդը, դիտարկվող լեզվում (տվյալ դեպքում՝ հին հայերենում), չունի վանկարար գործառույթ:

Եվս մեկ ուշագրավ դիտարկում. ստացվում է, որ հին հայերենում միևնույն ձայնորդական բաղադրիչով եղել են և՛ «V + S», և՛ «S + V» տիպի կաղապարներով երկբարբառակերպեր, այսինքն՝ *աւ* և *ւա*, *ել* և *լե*, *իւ* և *լի*, *այ* և *յա*, *ոյ* և *յո*, նույն կերպ՝ *ու* և *լո*: Կարծում ենք՝ այս իրողությունը ևս հավելյալ կերպով հուշում է հին հայերենի *ու* (օւ)-ի երկբարբառային, այլ ոչ թե պարզ ձայնավորական բնույթի մասին:

Կարծում ենք՝ վերոշարադրյալը բավարար հիմք է տալիս հին հայերենում տարբերակելու 8 (ութ) երկբարբառ, որոնցից մեկը՝ *կայուն* (*եա*), մյուսները՝ *ոչ կայուն* տեսակի (*էա*, *էի*, *էո*, *իա*, *իե*, *իէ*, *իո*) և 15 (տասնհինգ) երկբարբառակերպ (*աւ*, *ել*, *իւ*, *ու*, *ւա*, *լե*, *լի*, *լէ*, *լո*, *այ*, *ոյ*, *յա*, *յի*, *յե*, *յո*):

II. Հին հայերենի եռաբարբառային կազմությունների համաժամանակյա քննությանը նվիրված մեր վերջին աշխատանքում տարբերակել ենք *եայ* (հմմտ. *հրեայք* «հրեաներ»), *եաւ* (հմմտ. *պատանեաւք* «պատանիներով»), *ւոյ* (հմմտ. *բարւոյ*(ն) «բարու»), *ուա* (հմմտ. *նուագ* «1. անգամ. 2. գինի խմելու գավաթ»), *ուի* (հմմտ. *նուիրակ* «եկեղեցական դեսպան»), *ուե* (հմմտ. *արուեստ*), *ուէ* (հմմտ. *պատուէր* «հրաման. պատուիրան»), *ուո* (հմմտ. *թուոց* «թվերի») եռաբարբառակերպերը¹⁸: Այս դեպքում էլ, սակայն, մեր նոր դիտարկումները ցույց են տալիս, որ վերոհիշյալ ցանկը ևս չի կարող ամբողջական համարվել: Մասնավորապես, այդ շարքը պիտի համարել *յաւ* (հմմտ. *յաւղ* «հող, կապ», *յաւղուած* «կապակցություն. շարադրանք», *յաւժար* «պատրաստական,

¹⁸ Տե՛ս Վ. Պետրոսեան, Եռաբարբառային և քառաբարբառային կազմությունները հին հայերենում (համաժամանակեայ քննություն) // Էջմիածին, 2022, թիվ 6, էջ 128-136:

հավան»), *յոյ* (հմմտ. *յոյժ* «խիստ, սաստիկ», *յոյր* «գեր, գիրուկ», *յոյլ* «ծույլ, դանդաղկոտ»), *յու* (հմմտ. *յուզել* «խուզարկել, պրպտել», *յուլու-թիւն* «ծուլութիւն», *յու իջ* «հիշի՛ր, զգուշացի՛ր», *յուշիկ* «զգուշ, կամաց», *յուրան* «1. ցորենի դեզ. 2. բուրգ, կոթող. 3. կճուճ, պուտուկ»¹⁹), *յիւ* (հմմտ. *յիւրել* «ձգել, երկարացնել (պարանը)»²⁰, *յիւրնուած* «կազմութիւն (՞)»²¹), *էու* (հմմտ. *էութիւն* «1. Գոյացութիւն. 2. աստվածութիւն»), *իու* (հմմտ. *միութիւն* «միակ լինելը») եռաբարբառակերպերով: Եթե *էու*-ի և *իու*-ի՝ իբրև մեկ-միասնական բաղադրիչների արտաբերության հարցը կարող է խնդրահարույց լինել վանկային բաշխման առումով, այն է դրանք արտաբերվում են մե՞կ վանկում (*էութիւն, միութիւն*), թե՞ տրոհվում են երկու հաջորդական վանկերի միջև (*է-ու-թիւն, մի-ու-թիւն*), ըստ այդմ՝ ոչ թե եռաբարբառակերպեր են, այլ «պարզ ձայնավոր + երկբարբառակերպ» հաջորդականություններ, ապա մյուսների դեպքում նման հարցադրում լինել չի կարող: Ակնհայտ է, որ մյուս բոլոր բաղադրիչներն արտաբերվում են մեկ վանկում, հետևաբար հնչարտաբերական մեկ ամբողջություն են (հմմտ. *յաւղ, յաւ-դուած, յոյժ, յոյր, յուզել, յու-լութիւն, յու իջ, յու-շիկ, յիւ-րել*) և վերաբերում են միևնույն ձևույթին, այն է՝ չեն տրոհվում ձևույթային կարով (հմմտ. *յաւղ-ուած, յոյժ, յոյր, յուզ-ել* (*յոյզ* «որոնում, փնտրում» հիմքից), *յուլ-ութիւն* (*յոյլ* «ծույլ, դանդաղկոտ» հիմքից), *յու իջ, յուշ-իկ* (*յուշ* «ուշ, կամաց» հիմքից), *յիւր-ել*): Իսկ *էու* և *իու* կառույցների մասին պիտի կրկնենք նույնը, ինչ որ ասվեց նմանօրինակ երկբարբառակերպային կազմությունների առնչությամբ. առնվազն հնչաշղթայում՝ բաղաձայնանախորդ դիրքում, դրանք արտաբերվել են իբրև եռաբարբառային կազմություններ, հետևաբար այդ կառույցները ևս պիտի ներառել եռաբարբառակերպերի մեջ: Հատկապես, որ խոսքը ոչ թե բուն եռաբարբառների, այն է՝ երեք ձայնավորից կամ երեք վանկարար հնչյունից կազմված բաղադրիչների մասին է (իսկ այդպիսիք հին հայերենը չի էլ ունեցել), այլ եռաբարբառակերպերի, այլ կերպ ոչ բուն եռաբարբառների մասին:

Ըստ բաղադրիչների կայունության՝ եռաբարբառակերպերը ևս կարող են բաժանվել երկու տեսակի. 1) *կայունների*, որոնք վերաբերում են միևնույն վանկային կառուցվածքին, ավելի պարզ՝ արտաբերվում են նույն վանկում և չեն տրոհվում ձևույթային կարով, 2) *ոչ կայունների*, որոնք կարող են տրոհվել երկու հարևան վանկերի միջև,

¹⁹ Իմաստների համար տե՛ս **Հ. Աճառյան**, ՀԱԲ, հ. III, Եր., 1977, էջ 411, **Գ. Ջահուկյան**, Հայերեն ստուգաբանական բառարան (այսուհետև՝ ՀՄԲ), Եր., 2010, էջ 557, *Առձեռն բառարան հայկազնեան լեզուի*, էջ 600, **Ռ. Ղազարեան**, Գրաբարի բառարան, Անթիլիաս, 2004, էջ 925:

²⁰ Օրինակն ըստ՝ **Ռ. Ղազարեան**, նշվ. աշխ., էջ 915: ՆձԲ-ն այս ձևը նշում է որպես *յիւրեւ*-ի «ընդ իրեարս կցել. յեռույ, և մխել, մղել. յարել. կարկառել. երկայնել» գրչագրական տարբերակ (*Նոր բառգիրք հայկազնեան լեզուի*, հ. 2, Եր., 1981, էջ 561): Բառը չունեն **Հ. Աճառյանի** ՀՄԲ-ը, **Գ. Ջահուկյանի** ՀՄԲ-ը, *Առձեռն բառարան հայկազնեան լեզուի*-ն:

²¹ Ըստ **Հ. Աճառյանի**՝ «թերևս ուղղելի *յօրինուած*» (**Հ. Աճառյան**, ՀԱԲ, հ. III, էջ 400): Հմմտ. **Գ. Ջահուկյան**, ՀՄԲ, էջ 553:

կամ որոնց կարող է բաժանել ձևությային կարը: Առաջին տեսակին կվերաբերեն *եաւ, եայ, տյ, ուա, ուի, ուե, ուէ, ուո, յաւ, յիւ, յոյ, յու* եռաբարբառակերպերը, իսկ երկրորդ տեսակին՝ *էու-ն* և *իու-ն*:

Եռաբարբառակերպի տարբերակման վերոշարադրյալ մոտեցումը թելադրում է վերանայել նաև *իայ*-ի առնչությամբ ավելի վաղ մեր արտահայտած տեսակետը²²: Նշված աշխատանքում *իայ*-ը համարել էինք «*ի* ձայնավոր + *այ* երկբարբառակերպ» հաջորդականություն՝ նկատի ունենալով, որ բաղադրյալ կազմություն ունեցող «միայն» բառում նրա բաղադրիչները տրոհվում են երկու վանկերի միջև՝ *մի-այն*: Սակայն, հաշվի առնելով, որ *իայ* հաջորդականությունը հանդիպում է նաև մի շարք հատուկ անունների սեռականի ձևերում (հմմտ. *Ազարիայ* (սեռ. *Ազարիա-ի*), *Ամասիայ* (սեռ. *Ամասիա-ի*), *Չաքարիայ* (սեռ. *Չաքարիա-ի*), *Կիլիկիայ* (սեռ. *Կիլիկիա-ի*), *Սամարիայ* (սեռ. *Սամարիա-ի*)²³, *Քիայ* (սեռ. *Քիոս-ի*)), որոնցում այն չի տրոհվում տարբեր վանկերի միջև (հմմտ. *Ա-զա-րիայ, Սա-մա-րիայ, Չա-քա-րիայ* և այլն), ըստ այդմ՝ *իայ*-ը ևս պիտի դասել եռաբարբառակերպերի կարգում: Ուշագրավ է, որ, ըստ վանկային բաշխման, *իայ*-ը դրսևորում է երկակի վարքագիծ. որոշ կիրառություններում այն վերաբերում է *ոչ կայուն* տեսակին (*մի-այն, Լի-այ* (*Լիա* հատուկ անվան սեռ. իլ. ձևը))²⁴, մյուսներում՝ *կայուն* (*Ազա-րիայ, Սամա-րիայ, Չաքա-րիայ*):

Այդպիսով, բավարար հիմքեր կան հին հայերենում ճանաչելու 15 (տասնհինգ) եռաբարբառակերպի գոյությունը, որոնք, ըստ բաղադրիչների հաջորդման կարգի, ներկայացնում են երեք տիպի կաղապար՝ «*V1+V2+S*» (հմմտ. *եաւ, եայ, իայ, էու, իու*), «*V1+S+V2*» (հմմտ. *ուա, ուի, ուե, ուէ, ուո*), «*S1+V+S2*» (հմմտ. *տյ, յաւ, յիւ, յոյ, յու*):

Վերոշարադրյալը հիմք է տալիս հետևյալ եզրահանգումների համար.

1) Ըստ վանկային բաշխման և ձևությային կարի անտրոհելիության սկզբունքների կիրառման՝ հին հայերենում կտարբերակվի ութ երկբարբառ և տասնհինգ երկբարբառակերպ:

2) Երկբարբառներից *եաւ*-ն վերաբերում է *կայուն*, մյուսները՝ *ոչ կայուն* տեսակին: Կայունները հնչությաբանորեն համարժեք են մեկ բարդ հնչույթի, իսկ ոչ կայունները երկու տարբեր հնչույթների համադրություն են:

²² Տե՛ս Վ. Պետրոսեան, Եռաբարբառային և քառաբարբառային կազմությունները հին հայերենում (համաժամանակեայ քննություն), էջ 130:

²³ Որպես *Սամարիա*-ի սեռական նշվում է նաև *Սամարեայ* ձևը (տե՛ս Վ. Առաքելեան, նշվ. աշխ., էջ 30):

²⁴ *Միայն-ից* և նրանից բաղադրված բառերից (հմմտ. *միայնաբար, միայնակ, միայնակեաց, միայնուհի* «միանձնուհի» և այլն) բացի, *իայ* հաջորդականությունը հանդիպում է նաև *միայաւոյ* (միայոյ) բառի կազմում: Այս դեպքում, սակայն, կարող է խոսք լինել «*իա* երկբարբառ + *յաւ* եռաբարբառակերպ» կառույցի մասին, որովհետև, բացի այն բանից, որ *յ*-ն բարդության երկրորդ բաղադրիչի *յաւոյ*, սկզբնահնչյունն է և հնչերանգով էլ կապվում է նրա հետ, վանկային բաշխման սկզբունքով ևս անցնում է հաջորդ վանկին՝ *միա-յաւոյ*:

3) Հին հայերենն ուներ տասնհինգ (15) եռաբարբառակերպ, բայց չուներ ոչ մի եռաբարբառ: Ինչպես հնչարտաբերական, այնպես էլ ձևույթային կարի անտրոհելիության չափանիշներով եռաբարբառակերպերը զգալի ընդհանրություն ունեին երկբարբառակերպերի հետ՝ մեկ տարբերությամբ, որ եռաբաղադրիչ կազմություններ էին:

ВАРДАН ПЕТРОСЯН – К вопросу о древнеармянских дифтонгических и трифтонгических образований (синхроническое исследование). – Различение древнеармянских дифтонгических и трифтонгических соединений было и является сегодня одним из самых проблематичных вопросов. В зависимости от взятых в основе их различения критериев могут существенно меняться не только их количественные, но и качественные характеристики. Использование для этих компонентов разнопризнаковых критериев дает основание выделять дифтонги, дифтонгоиды и трифтонгоиды и классифицировать их по *устойчивым* и *неустойчивым* видам. К первому виду относятся те, которые независимо от изменения слова (/словоформы) (склонения, спряжения, словообразования) всегда воспроизводятся в том же слоге и относятся к той же морфеме. Ко второму виду относятся те, чьи дифтонгные/трифтонгные свойства обусловлены позицией, занимаемой в фонетической цепи, то есть в случае разделения или изменения фонетической цепи его составляющие могут оказаться в разных слогах или отделяться морфемным швом. Устойчивым среди древнеармянских дифтонгов был только *luu* (ea), который фонематически равнозначен одной сложной фонеме. Другие являются неустойчивыми, дифтонжными структурами. Дифтонгоиды и трифтонгоиды преимущественно, если не исключительно, относятся к устойчивому виду. Применение вышеназванных критериев дает основание различать в древнеармянском языке 1 устойчивый и 7 неустойчивых дифтонгов, 15 дифтонгоидов и 15 трифтонгоидов.

Ключевые слова: *устойчивый дифтонг, неустойчивый дифтонг, дифтонгоид, трифтонгоид, слоговое распределение, морфологический критерий, морфемный шов*

VARDAN PETROSYAN – On the Formation of Old Armenian Diphthongs and Diphthongal Structures (Synchronic analysis). – The distinction of Old Armenian (OA) diphthongs and diphthongal structures has always been one of the most controversial issues in Armenological studies. Their quantitative, as well as qualitative nature may be dependent on the criterion the distinction is based upon.

The application of various criteria to these constituents results in the distinction between diphthongs, diphthongoids and triphthongoids and their classification into stable and non-stable types. The first group is made up of the elements which, regardless of the word transformation (declension, conjugation, compounding) are always uttered in the same syllable and refer to the same morpheme. The second group contains the ones whose diphthongal/ triphthongal nature is conditioned by their position in the chain. It is noteworthy that owing to the division or change in the phonemic chain, its elements can find themselves in different syllables or can be divided by a morphemic seam. Among the OA diphthongs only *luu* (ea) was stable which, when viewed from a phonemic perspective, was equivalent to one complex phoneme. The rest were non-stable diphthongal structures. Most, if not all, diphthongoids and triphthongoids fall into the stable group. The application of the above-mentioned criteria makes it possible to distinguish 1 stable, 7 non stable diphthongs, 15 diphthongoids and 15 triphthongoids in Old Armenian.

Key words: *stable diphthongs, non-stable diphthongs, diphthongoids, syllable distribution, morphological criterion, morphemic seams*